

Foto: Olle Lind, Länsstyrelsen i Dalarnas län.

Hedens bergsmansgård

Hedens bergsmansgård ligger vid sjön Varpans norra strand, strax utanför Falu stad. Gården utgör ett gott exempel på den typ av bebyggelse som historiskt sett har präglat bygden runt sjön. Hedens bergsmansgård byggnadsminnesförklarades 2017 och ingår i Världsarvet Falun.

Beskrivning

Historik

Heden omnämns första gången 1405 och var tidigare en bergsmansby med flera gårdar. Hedens bergsmansgård fick sin nuvarande form efter att kassören vid Bergslagens huvudkontor, Olof Everström, köpt gården 1804. Den nuvarande huvudbyggnaden på Hedens gård uppfördes 1806. Uthusbyggnaderna består delvis av äldre timmerhus som flyttades till gården. Gården har ägts av samma släktkrets sedan 1804, vilket har inneburit att många av gårdens lösa inventarier har bevarats.

Figur 1. Hedens gård av av så kalld götisk typ, med ett staket som delar av mangård från fägård. Foto: Olle Lind, Länsstyrelsen i Dalarnas län.

Miljö

Hedens bergsmansgård ligger på en södersluttning vid sjön Varpans norra strand, ca 10 km norr om Falu stad. Gården ingår i riksintresseområde för kulturmiljövården Bergsgården Österå och utgör en del av Världsarvet Falun. Heden är ett mycket välbevarat exempel på de större bergsmansgårdar som omger sjön Varpan.

Hedens bergsmansgård är av en så kallad götisk gårdstyp med mangård och fägård avdelade med ett staket. Fägården, norr om mangårdsbyggnaden, omges på tre sidor av rödfärgade uthusbyggnader. Söder om manbyggnad ligger en trädgård med ett lusthus.

**Figur 2. Bergsmansgården ligger på en södersluttning mot sjön Varpan.
Foto: Olle Lind, Länsstyrelsen i Dalarnas län.**

Byggnader

Huvudbyggnaden är uppförd av timmer i två våningar med sadeltak. Den högresta byggnaden står på en stenfoot av huggen sten. Fasaderna med synligt timmer är avfärgade med falu rödfärg med vita foder och knutbrädor. Byggnaden har en enkel nyklassicistisk prägel med symmetriskt uppbyggda fasader indelade med fem fönsteraxlar på långsidorna. Gavelröstena pryds av stora lunettfönster. En förstukvist med svängda hörnstolpar på norra långsidan utgör huvudentré. En tillbyggd köksfarstu av brädor finns på gaveln mot väster.

Interiört har byggnaden en sexdelad plan. En större, genomgående sal med skänkrum ligger vid övervåningens ena gavel, som är vanligt på bergsmansgårdarna i Kopparbergslagen. Byggnadens interiör är välbevarad med i huvudsak ursprungliga snickerier och golv. Flera ursprungliga kakelugnar av gustaviansk typ finns bevarade, liksom kökets spiskupa. I bottenvåningens matsal är schablonmålningar på väggarna framtagna, även de troligtvis ursprungliga. Äldre papperstapeter finns bevarade bland annat i övre förmaket.

Söder om huvudbyggnaden ligger ett lusthus uppfört 1856. Huset har ljust putsade väggar och tak av plåt. På norra fasaden finns en öppen förstukvist. Fyra kolonnetter bär upp ett tympanonfält, prytt med dekorationsmålningar. I interiören finns gamla papperstapeter, som kan vara ursprungliga.

Fägården är på tre sidor omgiven av ett flertal byggnader. I fonden ligger en större ladugård byggd ca 1900 (denna byggnad omfattas dock inte av detta beslut). På västra sidan ligger vävkammare, brygg- och bagarstuga, tvättstuga, drängkammare, vedbod, iskällare och mangelbod. Vävkammaren och delar av brygghuset är vinklade i förhållande till den övriga längan och ligger delvis utanför fägården.

På östra sidan av fägården ligger dess bevarad äldre inredning, ett före detta fårhus, stall, portlider, mjöl- och sädesbod med inbyggd svalgång och anslutande sadelkammare. Mitt på fägården står ett pumphus. Ett åttkantigt pumphus står också väster om mangårdsbyggnaden. Flertalet byggnader är uppförda av timmer, några med plankväggar. Taken är täckta med lertegel.

Figur 3. Huvudbyggnaden har en enkel nyklassicistisk prägel med symmetriskt uppbyggda fasader. Foto: Olle Lind, Länsstyrelsen i Dalarnas län.

Figur 4. Trädgården sluttar ned mot Varpan. Rakt fram huvudbyggnaden. Foto: Olle Lind, Länsstyrelsen i Dalarnas län.

Figur 5. En förstuvist med svängda hörnstolpar på norra långsidan utgör huvudentré. Foto: Olle Lind, Länsstyrelsen i Dalarnas län.

Figur 6. Lusthuset med utsikt över Varpan. Foto: Olle Lind, Länsstyrelsen i Dalarnas län.

Figur 7. Pumphuset är placerat mitt på fägården. Längor med ekonomibyggnader på vardera sida, och en nyare ladugård (1900-tal) i fonden (ej del av byggnadsminnet). Foto: Olle Lind, Länsstyrelsen i Dalarnas län.

Figur 8. Vävkammare och brygg- och bagarstuga. Foto: Olle Lind, Länsstyrelsen i Dalarnas län.

Byggnadsminnesförklaring

Motivering till byggnadsminnesförklaringen

Heden är en av de bäst bevarade bergsmansgårdarna i Kopparbergslagen. Sjalva gårdsanläggningen är intakt med tydlig indelning i man- och fägård. Mangårdsbyggnaden, lusthuset och flera av uthusbyggnaderna är mycket välbevarade såväl utvändigt som invändigt. Gården ingår som en viktig del av bergsmansbygden inom Världsarvet Falun.

Heden representerar väl den högreståndsinspirerade arkitektur, anpassad till Falutraktens förhållanden, som präglar många av bergsmansgårdarna i Kopparbergslagen kring sekelskiftet 1800.

Länsstyrelsen gör bedömningen att Hedens gård har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde och att det därför är väl motiverat att skydda gården som byggnadsminne.

Skyddsbestämmelser

Skyddsområdet omfattar del av fastigheterna Kopparbergs-Heden 16:1 enligt situationsplan. Skyddsbestämmelserna omfattar de byggnader som markerats med nr 1 - 15 på situationsplanen.

1. Byggnaderna markerade nr 1 - 15 får inte rivas, flyttas, byggas om eller på annat sätt förändras till sin exteriör.
2. I byggnadernas inre får inte ingrepp göras i stomme eller ursprunglig rumsindelning.
3. I byggnad nr 1, 2, 9, 13 och 15 får inte göras ingrepp eller ändring av äldre fast inredning såsom golv, tak, vägghälsor, listverk, väggmålningar, äldre papperstapeter, dörrar, fönster och eldstäder.
4. Byggnaderna skall underhållas så att de inte förfaller. Vård och underhållsarbeten skall utföras på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar.
5. Det område kring byggnaderna som på situationsplanen avgränsas med blå linje skall hållas i ett sådant skick att byggnadsminnets karaktär inte förvanskas. Nybyggnader och uppsättande av staket eller andra anordningar får inte ske inom detta område. Ej heller får nya vägar anläggas eller skyltar sättas upp inom området utan länsstyrelsens tillstånd.

Samråd skall ske med länsstyrelsen i frågor som rör underhåll och vård av byggnader och område. Om särskilda skäl föreligger för att ändra byggnadsminnet i strid mot skyddsföreskrifterna får länsstyrelsen enligt 3 kap 14 § KML lämna tillstånd till sådana förändringar.

Byggnadsminne för Hedens Bergsmansgård

 Hedens bergsmansgård

0 50 100 Meters

© Länsstyrelsen Dalarna, Bakgrundskarta © Lantmäteriet

Figur 9. Situationsplan med byggnadsminnets skyddsområde markerat med blå linje. Byggnaderna är numrerade. Ur beslut 2017.12.04.

Byggnadsförteckning:

1. Mangårdsbyggnad	9. Dass
2. Lusthus	10. Fårhus
3. Vävkammare	11. Portlider
4. Brygg- och bagarstuga	12. Stall/ vedbod
5. Drängstuga	13. Sädes- och visthusbod/ selkammare
6. Vedbod	14. Pumphus
7. Iskällare/ mangelbod	15. Pumphus
8. Skjul/ vedbod	

Administrativa fakta

Kommun: Falun

Fastighetsbeteckning: Kopparbergs Heden 16:1

Byggnadsminnesförklaring: 2017.12.04

Tillgänglighet: Bergsmansgården är privatägd men kan upplevas på håll.

[Hedens bergsmansgård beslut 2017.12.04](#)

[Hedens bergsmansgård i Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister](#)